

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM  
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNY DOKTORI ISKOLA

**AZ OTTHON OTTHONOSSÁGÁNAK HIÁNYZÓ  
SZEMPONTRENDSZERE  
AZ EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK  
NEMZETKÖZI VÉDELMEBŐL**

című doktori értekezés  
tézisei

**BETHLENDI ANDRÁS**

Témavezetők:

DR. GYENEY LAURA  
egyetemi docens

DR. SZALAYNÉ DR. SÁNDOR ERZSÉBET  
egyetemi tanár

Budapest – Kolozsvár  
2023

## Tartalomjegyzék

<b>1.A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása .....</b>	<b>4</b>
<b>2.Az elvégzett vizsgálatok rövid leírása, a kutatás módszere 5</b>	
<b>2.1.Az otthonosság kérdésfelvetése (az értekezés 2. fejezete).....</b>	<b>6</b>
<b>2.2.Az európai nemzeti kisebbségek nemzetközi jogi védelme (az értekezés 3-4. fejezetei) .....</b>	<b>13</b>
<b>2.3.Az otthonosság kérdése, mint jogi kategória (az értekezés 5. fejezete) .....</b>	<b>17</b>
<b>3.A doktori értekezés új tudományos eredményeinek összefoglalása.....</b>	<b>19</b>
<b>4.A doktori értekezés témakörében készült publikációk jegyzéke .....</b>	<b>25</b>

## **1. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása**

Doktori értekezésemben az otthon otthonosságának hiányának sajátosan kisebbségi tehertételéből próbáltam meg az európai viszonyok között érvényes jogi természetű következtetéseket levonni. Az otthonosság problémájából kiindulva, doktori kutatásom kettős célkitűzéssel rendelkezett. Egyrészt arra törekedtem, hogy a nemzeti kisebbségek otthonosság-deficitjének a problémáját<sup>1</sup> objektív, jogi kategóriaként ragadjam meg. Másrészt a kisebbségek otthonossághiányának kérdését a nemzeti kisebbségek védelmét célzó nemzetközi jogi szabályozások összefüggésrendszerében próbáltam meg elhelyezni. Ez utóbbi érdekében egy olyan jogi elgondolás megalkotására törekedtem, amely i) megfelelően illeszkedik a nemzeti kisebbségek nemzetközi jogvédelmi logikájába, ii) kiterjeszti vagy elérhetőbbé teszi az államok szintjén a nemzeti kisebbségek által igényelt jogokat, iii) a kisebbségek számára egy otthonosabb társadalmi rendet irányoz elő.

---

<sup>1</sup> A nemzeti kisebbségek otthonosság-deficitje alatt a földrajzi otthon otthonosságának hiányát vagy csorbulását értem.

## 2. Az elvégzett vizsgálatok rövid leírása, a kutatás módszere

Doktori kutatásom egy a jogtudomány által mindeddig kevésbé artikulált kérdéskörrel, az európai nemzeti kisebbségek otthonosság-deficitjének a problémájával foglalkozik. Az otthonosság-deficit alatt a földrajzi otthon otthonosságának hiányát vagy csorbulását értem. Értekezésem első két fejezetében arra kerestem a választ, hogy mennyiben legitim problémafelvetés a nemzeti kisebbségek otthonosságkérdése, illetve, hogy az otthonosságérzet problémáját miként lehet nem pusztán érzületként, pszichológiai jelenségként, hanem az embert övező objektív körülmények konkrét mértékegységeként, társadalomtudományi *terminus technicus*ként megragadni.<sup>2</sup> A harmadik fejezetben a globális, a negyedik fejezetben pedig az európai nemzetközi kisebbségvédelem rendszereit tanulmányoztam át, beazonosítva az európai nemzeti kisebbségek védelmét meghatározó összefüggéseket és standardokat. Az európai jogi térben megvalósuló kisebbségvédelem kritikai áttekintése során, minden esetben megvizsgáltam, hogy az esszencializált és objektivizált *otthonosság* szempontrendszerével összeegyeztethető-e az adott jogszabály, jogrendszer. Az európai jogi térben fennálló kisebbségvédelem összefüggéseinek beazonosítása után, értekezésem ötödik fejezetében próbáltam meg elvégezni azt a kreatív szellemi feladatot, hogy a jogtudomány számára értelmezhető problémaként helyezzem el a

---

<sup>2</sup> Az *otthonosság* szó dőlőbetűs használata a pszichológiai tartalmaktól megfosztott, társadalomtudományi értelemmel felruházott fogalmat jelöli.

korábbiakban beazonosításra került, társadalmi viszonyokat leíró *otthonosság* objektív kategóriáját. Az *otthonosság* objektív kategóriáját a nemzetközi jogról tett megállapításaim rendszerében próbáltam meg elhelyezni különböző stratégiák útján.

## **2.1. Az otthonosság kérdésfelvetése (az értekezés 2. fejezete)**

Az otthonosság-deficit problémájának kezdeti megfogalmazása, a szerző saját felismeréséből származott, hogy egy jól megalapozott, stabil, közösségi célkitűzésekkel rendelkező kisebbségi identitás sajátos terhet ró a kisebbség tagjaira, amit a többségek jellemzően nem kell megélnenek. Az otthon otthonosságának kérdését később az erdélyi magyar kisebbségi politikai irodalomban is sikerült beazonosítani. A Makkai Sándor, volt erdélyi református püspök, *Nem lehet* című 1937-ben publikált vallomásszerű cikke<sup>3</sup> körül kialakult széles társadalmi vita kulcsfontosságúnak bizonyult az otthonosság kérdéskörének megértésében. A Makkai-féle kisebbségi *non possumus* tárgyalása képezi az értekezés kiindulópontjának – az kisebbségi lét otthonossághiányának – megalapozását. A volt püspök azt állította, hogy a kisebbségi kérdés megoldhatatlan, a kisebbség, mint kategória „mesterségesen létesített szégyenkaloda”, mely „embertelen”, „életellenes”, „lelkileg elviselhetetlen”, „emberhez méltatlan” és „benne az emberi mivolt sorvadásra van ítélve”.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> MAKKAI, Sándor: *Nem lehet*. In: CSEKE, Péter – MOLNÁR, Gusztáv (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1989. 106–111.

<sup>4</sup> MAKKAI, Sándor: *Nemzet és kisebbség*. In: op.cit. 230, 230–237.

Cikkében, Makkai továbbá úgy vélekedett, hogy mindazok akik kitéptek a többségi nemzeti önrendelkezés lehetőségéből, az emberi élet teljességéből kerültek kirekesztésre, emberi méltóságukban lefokozásra, megalázásra.<sup>5</sup> Állítása szerint a „kisebbségtartó állam” keretei között a többség magának igényli „[...] az életcélok kitűzését és azok elérésének módját és így a kisebbséget céltalanná teszi, mert nem szervesen beillesztendőnek, hanem kizárandónak, eltokozandónak ítéli mint önérvényesítése zavaró elemeit. A céltalanná tett kisebbség ezért szükségképpen bomlasztó elemmé fog válni.”<sup>6</sup> Megállapítja, hogy az őshonos kisebbség idegenné válik otthonában, ahol „[...] a többség által képviselt más nemzeti egzisztencia önmegvalósítása [...]”<sup>7</sup> folyik. A *földrajzi és lelki otthon* feszültségét a kisebbség saját otthonából, a nemzeti egzisztencia teljességébe való elvágyódásában látja:

„A kisebbségi kategória azonban nemcsak külső lehetetlenséget jelent, hanem a kisebbséget önmagán belül is dilemmába sodorja, melyben belülről is mind keményebben mered fel a helyzet tarthatatlansága. A kisebbségi nemzetdarab ugyanis ragaszkodik földi otthonához, mert egész élete abból nőtt ki, s abban lélegzik, és mégis elvágyik belőle, mert szellemi otthona csak saját nemzeti egzisztenciájának teljességében található fel. A politikai irredentizmus vádjának

---

<sup>5</sup> Ibidem.

<sup>6</sup> Ibid. 234–235.

<sup>7</sup> Ibid. 236.

alacsony szempontjain végtelenül túl és felül ez a lelki, egzisztenciális irredentizmus nemcsak természetes, de a legteljesebb mértékben tiszteletreméltó is, mert ez magának az örök emberinek sikoltása és vergődése, s elnémulása az ember halálát jelentené.”<sup>8</sup>

A transzilvanista nézeteiről és közösségi felelősségvállalásáról ismert püspök az ítélet erejével megfogalmazott cikke publikálásakor, sokak csalódására már kitelepedett Magyarországra. A cikk körül kialakult vitáról maguk a kortársak is belátták, hogy alig volt még írás, amelyik ilyen mértékű kisebbségi önreflexióra sarkallta volna az erdélyi magyarságot.<sup>9</sup> Miután a ’80-as évek második felében Cseke Péter nemzedéke számára ismét felfedezte és összegyűjtötte a vita anyagát, az 1985 és 1987 között illegális értelmiségi műhelyként működő Limes kör korábbi tagjai illetve a romániai magyar szamizdat-lap, a *Kiáltó Szó* holdudvarát képező

---

<sup>8</sup> Ibidem.

<sup>9</sup> A Cseke Péter és Molnár Gusztáv által közreadott szöveggyűjtemény a Nem lehet cikkekre reagáló összesen 38 cikket és levelet sorakoztat fel. László Dezső 1938. januári írása szerint „[E]gy esztendő távlatából világosan meg lehet ítélni, hogy alig volt még írás, amelyik ilyen nagy mértékben szolgálta volna a kisebbségi öntudatosodás ügyét, mint éppen ez a cikk.” LÁSZLÓ, Dezső: Hogyan látják az elmúlt esztendő magyar politikáját, kultúráját és az ifjúság útját az erdélyi magyar fiatal szellemiség kiválóságai? *Ellenzék*, 1938. jan. 5. In: CSEKE – MOLNÁR: i.m. 126 – 128.

értelmiségek<sup>10</sup> sorra fogalmazták meg az 50 évvel korábban lefolyt vita saját életükre kivetített reflexióikat.<sup>11</sup> A vita saját korán túlmutató jelentőségére és a kisebbségi lét otthonkérdésének érvényességére utal akár Veress Károly 2003-as könyve,<sup>12</sup> akár a jelen téziszfüzet alapját szolgáló doktori értekezés is. Az erdélyi magyarok „otthonkeresésének” valóságára mutat rá Bárdi Nándor is az *Otthon és Haza* című könyvében, amelynek bevezetőjében<sup>13</sup> arról ír, hogy az otthonosság hiányos szerkezetének megkonstruálása nem egyéb, mint az *erdélyi értelmiségi hagyomány része*.<sup>14</sup> Cs. Gyimesi Évát idézi írásában: „az otthon és a haza ana-

---

<sup>10</sup> Cseke Péter, Cs. Gyimesi Éva, Balázs Sándor, Fábíán Ernő, Tóth Sándor, Jakabffy Tamás, Bende Farkas Ágnes, Szilágyi N. Sándor, Kozma Zsolt, András Gusztáv, Széplaki Kálmán, Visky Ferenc, Láng Zsolt, Visky András, Kereskényi Sándor, Kántor Lajos, Salat Levente.

<sup>11</sup> Ezek összegyűjtve kiadásra kerültek 1995-ben. Lásd: CSEKE, Péter: *Lehet – nem lehet. Kisebbségi létértelmezések (1937 – 1987)*. Marosvásárhely, Mentor, 1995.

<sup>12</sup> VERESS, Károly: *Egy létparadoxon színe és visszája. Hermeneutikai kísérlet a nem lehet-probléma megnyitására*. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2003.

<sup>13</sup> BÁRDI, Nándor: *Otthon és Haza*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2013. 10.

<sup>14</sup> E hagyomány részeként azonosíthatjuk be a Reményik Sándor féle *szülőföld* és *haza* közötti különbségtételt: Lásd: REMÉNYIK, Sándor: *Miért hallgatott el Végvári?: „Elhallgatott, – mert visszás valami: / Daltalan szívvel tovább dallani. / Elhallgatott, mert új parancsok jöttek, / Új rendelése az otthoni rögnék. [...] / A sors kiáltott: válasszatok hát: / A szülőföldet-e, vagy a hazát?”* Idézi: K. LENGYEL, Zsolt: *Haza és szülőföld. Tanulmányok a transzilyanizmus történetéhez (1867-1945)*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, 2023. 196.



lógiaja nyilvánvaló. Egyik a személyes, másik a nemzeti önazonosság megnyilatkozásának és kiteljesítésének szabadságát és keretét nyújtja, mi pedig neki adjuk cserébe s önként értékteremtő munkánk gyümölcseit. Otthon lenni a hazában nem más, mint személyes és nemzeti önazonosság összhangjában élni olyannyira magától értetődő módon, hogy az identitás kérdése fel se merüljön”.<sup>15</sup>

Miután az otthonosság kérdés legitim mivoltára rámutattam, vizsgálódásom a folytatásban arra irányult, hogy az otthonosságérzet problémáját miként lehet nem pusztán érzületként, pszichológiai jelenségként, hanem az embert övező objektív körülmények konkrét mértékegységeként, társadalomtudományi *terminus technicus*ként megragadni.

Az értekezésemben kidolgozott *otthonosság fogalom* egy kontextuális állapot. Annak függvényében *otthonos* számunkra egy szituáció, hogy a környezetünk mennyire tekinti magától értetődőnek karakterisztikáinkat, jelenlétünket. Tehát nem attól *otthonos* valami, mert jól ismerjük, vagy mert ott sok mindent szabadna, hanem attól, hogy sajátos karakterisztikáink, jelenlétünk, milyenségünk, törekvéseink magától értetődőek, tehát reflektálatlanok maradnak. A reflektálatlanság pedig annyit tesz, hogy karakterisztikáink nem feltűnőek, nem figyelemreméltóak, nem válnak értelmezés, megértés, elfogadás vagy bármely más hasonló kognitív művelet tárgyává. Az

---

<sup>15</sup> CS. GYIMESI, Éva: Honvágý a hazában. [1986]. In: CS. GYIMESI, Éva: *Honvágý a hazában. Esszék, interjúk, publicisztikai írások*. Budapest, Pesti Szalon, 1993. 139.

*otthonosság* diskurzusa így nem az elfogadás vagy tolerancia diskurzusa, hiszen csak azt kell tolerálni, ami nem magától értetődő.

Az *otthonosság* és a kisebbségi lét kérdéseinek összefüggései érdekében, a társadalomtudományokba Rogers Brubaker által bevezetett *jelölt* és *jelöletlen* fogalompárokat hívtam segítségül.<sup>16</sup>

*Jelölteknék* azokat az embereket nevezzük, akiknek valamely tulajdonságuk reflektálttá válik egy adott interakció során. *Jelöletleneknek* pedig mindazokat, akiknek sajátos tulajdonságai jellemzően nem válnak reflektálttá az adott interakció során. Egy egyén az adott kontextustól függően lehet *jelölt* vagy *jelöletlen* a vizsgált szituációban. A *jelöletlenséget* jelentő reflektálatlanság állapotában az adott karakterisztika nem válik értelmezés, megértés, elfogadás vagy bármely más hasonló kognitív művelet tárgyává. A *jelöletlenség* ekképpen az *otthonos* lét állapota. Tehát abban a társadalomban, közösségben, szituációban *jelöletlenek* a nyelvi, etnikai, nemzeti kisebbségek, amelyekben reflektálatlanság, avagy közömbösség övezi ezt a problémakört, és a társadalmi rend sem ír elő a *tényleges egyenlőségtől* eltérő következményeket,<sup>17</sup> hogyha valamely etnikum sajátos nyelvén

---

<sup>16</sup> Bővebben lásd: Rogers BRUBAKER – FEISCHMIDT, Margit – Jon FOX – Liana GRANCEA: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest, L' Harmattan, 2011. 224–225.

<sup>17</sup> A *tényleges egyenlőség* alatt nem a törvény előtti egyenlőséget értem, hanem a Népszövetség ideje alatt tevékenykedő Állandó Nemzetközi Bíróság, illetve a későbbi Diszkrimináció Megelőzésével és Kisebbségek Védelmével Foglalkozó ENSZ Albizottság által is említett formális egyenlőséggel szembeállított valós egyenlőséget.

vagy módján nyilvánulunk meg az adott kontextusban.<sup>18</sup> A lényegi különbség a *jelölt* és *jelöletlen* között analogikusan hasonló, mint a jogi értelemben vett kisebbség és többség között. Ugyanis egy államban jellemzően a domináns közösség válik *jelöletlenné* és a kisebbség válik a *jelöltté*. A *jelöltség* sajátossága pedig pontosan az, hogy az egyén karakterisztikája nem értődik magától és azt nem övezi közömbösség. Értekezésemben rámutatok arra, hogy a *jelöletlenség* komfortosságára törekszenek a *jelölt* egyének akkor, amikor a tágabb társadalmon belül párhuzamos, különálló társadalmi képződményeket, intézményeket és kontextusokat valósítanak meg a *jelöltek* számára. Ezen különálló társadalmi kontextusok lényege ugyanis pontosan az, hogy *jelöletlenné* teszik a tágabb társadalomban amúgy *jelölt* személyeket. Ezeken a társadalmi struktúrákon belül előjelet váltanak a tágabb társadalom *jelölő* szabályai: a *jelölő* szereppel bíró karakterisztikák reflektálatlanokká válnak és az általában *jelöletlenek* pedig *jelöltekké* válnak. Erdélyi viszonylatban ilyen terek a magyar kisebbségi lét terei, az etnikailag *jelölt* vendéglátóipari helyek (pl. Kolozsváron a magyar kávéházak), *jelölt* intézmények (pl. kisebbségi iskolák) vagy *jelölt* jogi entitások (kisebbségi területi autonómia). Így, például a Kolozsvári Magyar Diáknapok keretében egy diák

---

<sup>18</sup> Fontos megjegyezni viszont, hogy vannak olyan objektív különbözőségek – mint például a mozgássérültség, vagy egyéb fizikai vagy szellemi akadályozottságok – melyek körül, ha nem is alakul ki a helyesség, helytelenség társadalmi konvenciója, a különbözőség oly mértékben kihaz az egyén mindennapjaira, társas életére, interakcióira, hogy azt vagy csak nagyon nagy áldozathozatal útján, vagy pedig egyáltalán nem lehet kompenzálni.

magyarként *jelöletlen* és románként válik *jelöltté*. Vizsgálódásom eredményeképpen az *otthonosságot* a *magától értetődőség*, *reflektálatlanság* és *jelöletlenség* fogalmain keresztül esszencializáltam és objektivizáltam, leválasztva azt a szó köznyelvi, pszichológiai tartalmi rétegeiről.

## **2.2. Az európai nemzeti kisebbségek nemzetközi jogi védelme (az értekezés 3-4. fejezetei)**

Ahhoz, hogy megfelelően elhelyezhessem az *otthonosság* hiányának problémáját a kisebbségek jogvédelmének rendszereiben, a harmadik és negyedik fejezetekben a globális és európai nemzetközi jogi rendszerek által az európai jogi térben létrehozott kisebbségvédelem meghatározó összefüggéseinek a beazonosítására törekedtem. Kiemelt figyelemmel tanulmányoztam át, hogy a nemzetközi jog miként határozza meg a nemzeti kisebbségeket és miként rendelkezik a nemzeti kisebbségekkel szembeni egyenlő bánásmódról. Vizsgálódásom fókusza, így kevésbé a kisebbségek kulturális jogaira irányult, hanem sokkal inkább az egyenlőség és a nemzeti kisebbségek mibenlétére. A globálistól haladva a regionális irányába, értekezésem harmadik fejezetében az ENSZ égisze alatt létrejövő kisebbségvédelem rendszerét tártam fel, a negyedik fejezetben pedig az európai kisebbségvédelem rendszereit (EBESZ, ET, EU) tárgyaltam. A szakirodalom feldolgozásán túl, az elfogadott dokumentumok és a *travaux préparatoires* elsődleges források alapján végeztem kutatásomat. Így, e két fejezet vegyíti a jogelméleti és jogtörténeti megközelítésmódot.

Rendszertani szempontból jelentőségteljesnek tekinthető, hogy az ENSZ jogalkotási folyamatai során a nemzeti kisebbségek kérdése, még ha nehezen is kapott egyezményi szintű figyelmet, bűvópatakként, mondhatni első perctől meghatározó volt. Ugyan nagy veszteség, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában a nemzeti kisebbségek sajátosságát figyelembe vevő jogok nem kerültek becikkelyezésre, mégsem elhanyagolható, hogy a „*Fate of Minorities*” címmel elfogadott határozatban az ENSZ explicit módon felvállalta, hogy nem maradhat érdektelen a kisebbségek sorsával szemben. A Diszkrimináció Megelőzésével és Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottság munkássága kiemelt jelentőséggel bírt a kutatás során a nemzeti kisebbségek védelme és meghatározása közötti összefüggések feltárásában. Jelentőségteljes összefüggésnek találok, hogy a nemzeti kisebbségek védelme tekintetében az Albizottság szükségesnek találta a többségbe inkább egyénekként beintegrálódni próbáló és a többségtől való különbözőséget inkább közösségként megőrizni szándékozó csoportok közötti különbségtételt. Továbbá fontos felismerésnek találok az időről időre a definíciós kísérletekben is megjelenő azon összefüggést, hogy a nemzeti kisebbségek fogalomalkotó jegye a nem-domináns hatalmi pozíció az adott államban. Ennek legfőbb jelentősége abban rejlik, hogy a nemzeti kisebbségek *otthonosságának hiánya* nem véletlenül jön létre. Hiszen ennek eredője nem más, mint az általános jogrend, amely mivel egyenlőtlenségekhez vezet, különleges jogrend elfogadását teszi szükségessé a valóban egyenlő bánásmód érdekében. Az általános jogrend létrehozatala fölötti kontrollt viszont a nemzeti ki-

sebbség – definíció szerint – nem gyakorolhatja. Így könnyen magyarázatra lel, hogy a jogalkotási jogosítványokat biztosító területi autonómia miért lehet alkalmas arra, hogy egy adott kisebbség *otthonosságérzete* növekedjen lakhelyén. Illetve arra is választ szolgál, hogy a közösségi vétójogokra épülő *konzociális rendszerekben*<sup>19</sup> miért nem tekintenek magukra kisebbségként a törvényhozásban vétójoggal felvértezett számszerű kisebbségek tagjai. Ekképpen, hogyha a politikai dominancia hiányát a nemzeti kisebbségek fogalomalkotó elemének tekintjük, akkor beláthatjuk, hogy az *otthon otthonosságának csorbulása* valóban a kisebbségi lét egy sajátos tapasztalata. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az, aki önmagára kisebbségiként tekint, nagy eséllyel fog szimpatizálni és magára lelteni az *otthonosság hiányának* problémafelvetésében.

A negyedik fejezetben az európai nemzetközi jogi rendszerekben létrejött kisebbségvédelem meghatározó összefüggéseinek és standardjainak beazonosítására törekedtem. Az első alfejezetben

---

<sup>19</sup> A konzociális demokrácia modellje a fragmentált vagy pilléresedett társadalmak elit csoportjainak együttműködésén alapuló demokrácia modell, amelyben a csoportokat vétójogok rendszerén keresztül védik meg attól, hogy egy másik csoport kisajátíthassa a többségi demokrácia eszközein keresztül az állam fölötti kontrollt, az állami szuverenitást. Bosznia-Hercegovina és Belgium nevezhető a modell legillusztrisabb európai példáinak. A fogalom elsősorban Arend Lijphart nevéhez fűződik. Lásd: Arend LIJPHART: *Democracy in Plural Societies*. Yale Univ. Press, New Haven-London, 1977. A téma magyar nyelvű feldolgozását lásd: SALAT, Levente: *Etnopolitika a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapja*. Marosvásárhely, Mentor, 2001, 100–119.

az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben létrejött politikai és részben jogi tartalmú dokumentumokat tekintetem át. A második alfejezetben az Európa Tanács gazdag jogforrásait, illetve az Európai Emberi Jogok Bíróságának releváns joggyakorlata által kialakított kisebbségvédelmi összefüggések rendszerezését végeztem el. A harmadik alfejezet az Európai Unió kisebbségek védelmére alkalmas jogforrásait, joggyakorlatát, illetve politikai hatásait tekintetem át.

A kisebbségvédelmi standardok kibővítése és nemzetközi kiterjesztése mindhárom rendszer esetében – a Nyelvi Kartát leszámítva – a geopolitikai stabilitás biztosítása jegyében következett be a Szovjetunió bukása után. Ennek ellenére, az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatán keresztül, folyamatosnak mondható a nemzeti kisebbségek érdekében is igénybe vehető diszkrimináció tilalmának fejlődése. Továbbá, ugyancsak az Európa Tanács égisze alatt létrejött két kisebbségvédelmi egyezmény monitoring mechanizmusai jelentőségteljes diskurzusalakító és standardállító munkát végeznek az európai jogi térben, amely fokozatosan beemelésre kerül az EJEB joggyakorlatába is. A Velencei bizottság pedig időről időre be is azonosítja azokat a kisebbségvédelmi standardokat, amelyek ebben az európai jogi térben mértékadónak tekinthetőek. Egybevetve, a következő megállapításokat tettem az európai jogi térben fennálló kisebbségvédelem összefüggéseiről:

- i. A kisebbségek léte ténykérdés és nem függ az állami elismeréstől.
- ii. A kisebbségi csoporttagság az egyén önazonosulásán alapul mindaddig, amíg a csoport azt nem kifogásolja.

Az objektív affiliáció fennállása esetén a csoport egyoldalúan nem zárhatja ki soraiból a csoporthoz tartozni akaró egyént.

- iii. A nemzeti kisebbségek tagjaival szembeni diszkrimináció tilalma a törvény előtti, formális egyenlőségen túl az effektív vagy valós egyenlőséget célzó kiegyenlítő rendelkezéseket is feltételez. A kiegyenlítő rendelkezések időszakosan *különleges rendelkezések* útján egyenlőtlenséghez is vezethetnek az egyének szintjén.
- iv. A kisebbségek tagjai számára kijelölt – az általános jogrendtől eltérő – kiegyenlítő jogok nem vezethetnek hátrányos megkülönböztetéshez.
- v. Senki sem korlátozható abban, hogy az általános jogrend által szavatolt jogokkal éljen.
- vi. A formális jogegyenlőségen túlmutató kiegyenlítő jogok terjedelme a nemzetközi egyezményekben előírt mérték fölött az államok döntési jogkörébe tartozik. Ennek értelmében az általános jogrenden túlmutató – nem a nemzetközi jog által előírt – *kisebbségi jogok* biztosításának kérdése és mikéntje az államok exkluzív mérlegelési jogkörén belüli kérdéskör.

### **2.3. Az otthonosság kérdése, mint jogi kategória (az értekezés 5. fejezete)**

Az európai jogi térben fennálló kisebbségvédelem összefüggéseinek beazonosítása után, értekezésem ötödik fejezetében próbál-



tam meg elvégezni azt a kreatív szellemi feladatot, hogy a jogtudományban értelmezhető problémaként helyezzem el a korábbiakban beazonosításra került, társadalmi viszonyokat leíró *otthonosság* objektív kategóriáját. Az *otthonosság* objektív kategóriáját a nemzetközi jogról tett megállapításaim rendszerében próbáltam meg elhelyezni, a fennálló kisebbségvédelmi paradigmával összeegyeztethető módon. Három különböző megközelítés útján próbáltam meg az *otthonosság* kérdését beilleszteni a fennálló jogrendszerek összefüggéseibe. a) Elsőként, az *otthonosságot* önértékként vagy az ember fajlagos meghatározottságának részét képező igényként közelítettem meg, mely jogbölcseleti, filozófiai megközelítésre adott lehetőséget. b) Az *otthonosság*, mint jogelv megközelítése az egyenlő bánásmód jogelméleti kiterjesztését tette lehetővé. c) Az *otthonosság*, mint önálló jog megközelítés lehetőségét ugyan felvázoltam, viszont ezt egy kevésbé célszerű és a jelenlegi jogfejlődéssel nehezebben összeegyeztethető megközelítésnek tekintettem. E három megközelítés alaposabb bemutatását a tézisfüzet 3. fejezete tartalmazza.

### **3. A doktori értekezés új tudományos eredményeinek összefoglalása**

Doktori értekezésem a jogtudomány számára újszerű módon közelítette meg az európai nemzeti kisebbségek problémáját. Az újszerű megközelítés azon felismerésből származik, hogy miközben a nemzeti kisebbségek védelme elképzelhetetlen az etnokulturális identitás védelme nélkül, egy jól megalapozott, stabil kisebbségi identitás sajátos terhet ró a kisebbség tagjaira, amit a többségek jellemzően nem kell megéljenek. Ez a teher nem más, mint hogy a kisebbség saját földrajzi otthona nem elég otthonos. Az otthonosságot, az egyén jelenlétének, karakterisztikáinak, törekvéseinek magától értetődőségével feleltettem meg. Eszerint például akkor otthonos a városunk, hogyha jelenlétünk, identitásunk kifejezése, az identitásunkból származó igényeink és törekvéseink olyannyira magától értetődőek a városban működő hatóságok és a város lakói számára, hogy azok mondhatni láthatatlannak, reflektálatlanok maradnak. Ekképpen az otthonosság kérdésfelvetése nem arra keresi a választ, hogy mit tehet meg egy nemzeti kisebbség a saját identitásának fenntartása, kifejezése, újratermelése, fejlesztése érdekében, hanem hogy ezeket magától értetődő módon teheti vagy különleges, számára dedikált szabályok, társadalmi konszenzusok, politikai egyezségek következtében. Az otthonosság diskurzusa így nem a tolerancia vagy elismerés diskurzusa, hiszen csak azt kell tolerálni, elismerni, elfogadni, ami nem magától értetődő. A magától értetődő dolgok ref-

lektálatlanok, jelöletlenek a társadalomban. Ezen felismeréssel egybecsengő gondolatokat sikerült nyomon érni a kisebbségi lét terheiről érkező erdélyi kisebbségi irodalom sokszor vallomásszerű írásaiban.

Az *otthonosság* ekképpen objektivizált, esszencializált újszerű társadalomtudományi fogalmát felhasználva az európai jogi térbe illeszkedő új jogelméleti megállapításokat tettem. Sejtésem az volt, hogy az *otthonosság* szempontrendszere nem *szükségszerűen* hiányzik a nemzeti kisebbségek védelmének nemzetközi rendszereiből. Az európai jogi tér feltárása során valóban nem arra a következtetésre jutottam, hogy az *otthonosság* szempontrendszere *szükségszerűen* hiányzik a kisebbségek védelmének rendszereiből, viszont azt is be kellett lássam, hogy a nemzetközi jog teljesen nélküli az *otthonosság* szempontrendszerét, illetve az *otthonossági* szempontrendszert követő jogvédelem kialakulásának ösztönzőit.

Doktori értekezésem talán legfontosabb hozzájárulása a nemzeti kisebbségek jogvédelmének elméletéhez az a felismerés, hogy a kisebbségi jogok – az általános jogrendtől eltérő sajátos, különleges jogrendben szabályozott jogokként – negatív hatást is gyakorolhatnak a nemzeti kisebbség életminőségére. i) Ezen negatív következmények egyike az *otthonosság* szükségtelen mértékű csorbulása, az egyén saját életterében, társadalmában. ii) A kisebbségi személyek életminőségét csökkentő hatásnak tekinthetjük továbbá a jogérvényesítési vagy jogkiterjesztési törekvéseknek akadályozását a többségi lakosság által, a *többletjogok* hibás diskurzusa következtében.

Újító jogelméleti eredményként tekinthetünk továbbá az *otthonosság* objektív kategóriájának különböző stratégiák útján való elhelyezésére a nemzetközi jog összefüggésrendszereiben, a jelenlegi kisebbségvédelmi paradigmában. Három stratégia útján próbáltam meg az *otthonosságot* elhelyezni az európai nemzeti kisebbségek jogairól szerzett ismereteim egységébe: a) otthonosság, mint jogbölcséleti megfontolások eredője; b) otthonosság, mint jogelv, c) otthonosság, mint jog.

a) *Az otthonosság mint jogbölcséleti megfontolások eredője*  
Kiindulásképpen az *otthonosságra*, mint jogbölcséleti megfontolásokra lehetőséget adó koncepcióra tekintettem. Az *otthonosságra* való törekvést, az ember nem maga által választott, sajátosan emberi indíttatásként vizsgáltam. Ekképpen a kisebbségek védelmének sajátos megalapozásaként léphet színre az *otthonosságra* való törekvés. Ugyancsak jogbölcséleti természetű összefüggésként az *otthonosságra*, mint önérték tekintettem, mely így az *otthonosságot* egy legitim törekvés tárgyaként tette további jogi megfontolások forrásává. A jogbölcséleti elgondolásokból – a szabadság önértékén kívüli – az egyenlő bánásmód egy új dimenziójaként helyeztem el az *otthonosságot* és az arra való törekvést. Az *otthonosság* jogbölcséleti összefüggései a következő megállapításokhoz vezettek:

- i. az *otthonosság* a szabadsághoz és egyenlőséghez hasonló, viszont azoktól független önérték;
- ii. az *otthonosság* az egyenlő bánásmód egyik dimenziója;

- iii. az egyenlő mértékű szabadság nem szükségszerűen vezet el az egyenlő mértékű *otthonossághoz*;
- iv. az egyenlő mértékű *otthonosság* az egyenlő mértékű szabadság hiányában elérhetetlen.

*b) Az otthonosság mint jogelv*

A továbbiakban az *otthonosságot*, az egyenlő bánásmód elvének kibővítéséből származó *egyenlő mértékű otthonosságot* érvényre juttató diszkriminációtalalom intézményének rendszerében helyeztem el. Itt a formális és valós egyenlőség védelmébe állítható közvetlen és közvetett diszkrimináció jogintézményeiből indultam ki és elsősorban az általános jogrend illetve a kisebbségi jogrend közötti különbségtétel fontosságára mutattam rá. Következtetésem értelmében a diszkrimináció tilalma, ahhoz, hogy szempontként tekintsen az *egyenlő mértékű otthonosság* érvényre jutására, a következő elvárásoknak kéne eleget tennie:

- i. a nemzeti kisebbségekkel szembeni a többséggel azonos vagy a többségtől megkülönböztetett bánásmód csak akkor megengedett, hogyha az nem csorbítja a jogszabályok – köztük az emberjogi egyezmények – által elismert jogokhoz való hozzáférést;
- ii. csak legitim cél érdekében és a célhoz mérten arányos rendelkezés útján lehet eltérni az előbbi szabálytól;
- iii. senki sem korlátozható abban, hogy az általános jogrend által szavatolt jogokkal éljen;

*iv. a megkülönböztetett csoportok azonos természetű igényeit egyaránt az általános jogrendben kell biztosítani.*

*c) Az otthonosság mint jog*

Harmadik stratégiaként az *otthonossághoz* való jog megalkotásának lehetőségét vetettem fel. Két megfontolásból találtam ezt kevésbé célszerű stratégiának: i.) egyrészt, a nemzetközi kisebbségvédelem fejlődésének áttekintése arra engedett következtetni, hogy az államok kevésbé nyitottak arra, hogy teljesen új jogokat ismerjenek el; ii) másrészt az *otthonossághoz* való jog gyakorlatilag az *otthonosság* szempontrendszerét szem előtt tartó egyenlő bánásmódot és diszkrimináció tilalmat feltételezne, amelyet a korábban tárgyaltak szerint talán könnyebb az egyenlő bánásmód és diszkriminációtilalom dinamikusan fejlődő területébe bevezetni.

Véleményem szerint jelentős jogelméleti fejlődési potenciállal bír az *otthonosságnak* a szabadsághoz és egyenlőséghez hasonló, viszont azoktól független önértékként való elgondolása. Ugyanis az *otthonosság* önértékként való elgondolása, miközben teljesen idegen a jelenlegi kisebbségvédelmi paradigma tartalmától, közben azzal összeegyeztethető. Az *otthonosság* önértékéből levezetett *egyenlő mértékű otthonosság* elgondolása a diszkriminációtilalom organikus továbbgondolását teszi lehetővé. A diszkriminációtilalom így alkalmassá válhat az indokolatlan mértékben *jelölt* kisebbségek otthonosságérzetének növelésére, illetve ki tudná

mozdítani a kisebbségek jogtörekvéseinek problémáját a különleges és többletjogok sokszor indokolatlan és hátráltató diskurzusából.

#### **4. A doktori értekezés témakörében készült publikációk jegyzéke**

1. BETHLENDI, András: The International Protection of National Minorities in the First Decade of the United Nations. In: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, Vol. 11, 2023, megjelenés alatt/forthcoming.
2. BETHLENDI, András: Informális érdekérvényesítés a jogérvényesítéssel szemben. In: *Korunk*, 6/2022, 65–73.
3. BETHLENDI, András: A kisebbségek jogai és a kisebbségi jogok közötti különbségről. In: Szalayné, Sándor Erzsébet (szerk.): *Egyenlő bánásmód irányelvek – helyzetkép: Tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról*, Pécs, Magyarország: Publikon Kiadó, 2019, 169-186.
4. BETHLENDI, András: Drepturile lingvistice în administrația publică. In: Fábián Gyula (Ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară*, Hamangiu, București, 2020, 141–184.
5. BETHLENDI, András – ILYÉS, Zsolt: Educația în limba maghiară în România: In: Fábián Gyula (Ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară*, Hamangiu, București, 2020, 1–140.



6. BETHLENDI, András: Az „otthonossághoz való jog”, mint a kisebbségi létparadoxon jogi feloldása. In: *Erdélyi Jogélet*, 3/2020. 13–30.
7. BETHLENDI, András – SZEREDAI, Norbert: Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918előtt. In: *Erdélyi Jogélet*, 2/2020, 26–56. (2018-ban már publikált)
8. BETHLENDI, András: *Vitairat egy kolozsvári magyar anyanyelvhasználati stratégia szükségességéről*. YZ Intézet, Kolozsvár, 2019.
9. BETHLENDI, András – TORÓ, Tibor: A Peculiar Case of Monitoring. Minority Rights in Romania as Seen Through the Lens of the ACFC and the COMEX. In: *Hungarian Journal of Minority Studies*, Volume 2, 2018. 23–61.
10. BETHLENDI, András – SZEREDAI, Norbert: Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918 előtt. In: *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, Volume 2, 2018, Scientia Publishing House, 129–163.
11. BETHLENDI, András: Esettanulmány a kolozsvári többnyelvű helységnevtáblák ügyéről. *Magyar Kisebbség*, 2016/2, 115–120.

12. BETHLENDI, András: Etnicitás és otthonosságérzet. In: *Többslet*, 2016, 136–158.
13. BETHLENDI, András: The Problematics of Collective Rights in the Protection of National Minorities (revised and updated). In *MIREMIR Conference Proceedings*. ISPMN Publishing, Cluj-Napoca.
14. BETHLENDI, András: A nemzeti kisebbségeket megillető egyéni és kollektív jogok problematikája (I.). In: *Magyar Kisebbség*, 2012/1-2. 222 – 233.
15. BETHLENDI, András: A nemzeti kisebbségeket megillető egyéni és kollektív jogok problematikája (II.). In: *Magyar Kisebbség*, 2012/3-4. 205 – 229.